

Akademik prof. dr DUŠAN ČALIĆ

PRIVREDNI RAST I RAZVOJ SAMOUPRAVLJANJA

(Međuzavisnost razvoja materijalne baze i samoupravnih društvenih odnosa)

Naznačenu problematiku možemo i želimo izučavati na primjeru razvoja SFRJ, pošto njen razvoj za takvu analizu nudi najviše građe. Polazimo sa stanovišta da socijalističko društvo u svom nastajanju zatiče u starom društvenom sistemu u najboljem slučaju samo određene materijalne elemente socijalizma, koji su se razvili u starom društvu. Prema tome, ekonomska osnova novog socijalističkog društva se mora izgraditi. Politika, kao izraz zajedništva društva, preuzima na sebe obavezu da učestvuje u realizaciji ovog historijskog zadatka. Kao organizirana snaga, politika se manifestira i kroz državu, koja je opet instrument radničke klase i njenih saveznika, svih slojeva radnog naroda. Ali, država je i organ vladajuće klase, izraz njene vlasti, ali ona nije izvor neposredne vlasti radnog naroda. Da bi radni narod mogao neposredno ispoljavati svoju volju, država mora da odumre i da se društvo konstituiše kao asocijacija slobodnih neposrednih proizvođača. Postizanje toga cilja ide kroz razvoj samoupravljanja.

Što je suština samoupravljanja? Njegova bit se sastoji u tome da udruženi slobodni neposredni proizvođači što potpunije ovladaju svim elementima reprodukcije svoga življenja. Samoupravljanje je, u osnovnom, društven odnos, a svaki društveni odnos mora izrastati iz odgovarajuće materijalne osnove društva. Samoupravljanje je oblik socijalističkih društvenih odnosa, pa, prema tome, samo se po sebi razumije da samoupravljanje može nastajati samo na ekonomskoj osnovi socijalističkog društva. Prema tome, izgradnja samoupravnog socijalističkog društva teče i kao izgradnja ekonomske baze socijalizma i kao izgradnja samoupravnih društvenih odnosa. Ta dva procesa su u čvrstoj interakciji. Kako se manifestira ta inter-

akcija, analiziraćemo na dosadašnjem razvoju izgradnje samoupravnog socijalističkog društva SFRJ.

Volja građana Jugoslavije da grade socijalističko društvo se manifestirala angažovanjem stanovništva u narodnooslobodilačkoj borbi, koja je ujedno bila i socijalistička revolucija. Takvo opredjeljenje građana Jugoslavije se očitovalo u formiranju Socijalističke Federativne Narodne Republike Jugoslavije kao države. Takva država, kao izraz politike, preuzima historijski zadatak pomaganja i poticanja izgradnje ekonomike socijalističkog društva. Izgradnjom socijalističkog društva, treba i da odumire država, a nju zamjenjuje samoupravna organizacija društva. Ta opredjeljenja su u nas jasno definirana i proklamirana. Država može, dakle, da odumire utoliko ukoliko se izgrađuje ekonomska osnova samoupravnog socijalističkog društva i, zavisno od toga, samoupravnih društvenih odnosa. Ekonomska osnova novog društva se gradi kroz odvijanje ubrzane industrijalizacije, kao osnovnog metoda privrednog rasta. Industrijalizacija je oblik razvoja proizvodnih snaga koji se odvija i po dejstvu određenih objektivnih zakona ekonomskog i društvenog razvoja. Određene društvene snage organizirane na izvjestan način moraju poticati i pomagati sam privredni razvoj. U nas je u tome imala odlučujuću ulogu država koju treba da zamijeni udruženi rad, organizovan kroz samoupravljanje kao formu organizacije društva. Udruženi rad može da zamijeni ulogu države u razvoju društva utoliko ukoliko se ekonomska baza društva razvija, potpunijim djelovanjem objektivnih zakona — same socijalističke ekonomike. Država može da „odumre“ lačno u tom stepenu u kom je osposobljen udruženi rad da preuzme brigu oko razvoja proizvodnih snaga i društva u cjelini. A on je, opet, toliko sposobniji za obavljanje te svoje historijske uloge, ukoliko mu je razvijeniya osnova, to jest njegova vlastita ekonomika, koja se može razvijati u osnovnom na bazi djelovanja njenih imanentnih ekonomskih objektivnih zakona. Kao što vidimo, izgradnja samoupravnog socijalističkog društva je proces prevazilaženja dijalektičkih suprotnosti. Mi ćemo se ograničiti samo na analizu odvijanja onog dijela tog procesa koji predstavlja međuzavisnost privrednog rasta i razvoja samoupravljanja u dosadašnjem razvoju SFRJ.

Izgradnja ekonomske osnove društva na postojećem stupnju razvoja proizvodnih snaga teče, u osnovnom, prema djelovanju zakona robne privrede. Znači, osnovni mjeritelj u ekonomici je zakon vrijednosti i on svojom suštinom daje pečat djelovanju ostalih ekonomskih zakona kao što su: područstvljenje procesa rada, specijalizacija, kooperacija, izmjena ekonomske strukture društva, sistem raspodjele itd. Zakon vrijednosti je osnovni objektivni mjeritelj društvene korisnosti rada. Značaj svih zakona robne privrede vezanih za djelovanje zakona vrijednosti je u njihovoj objektivnosti djelovanja i u njihovoj određenoj racionalnosti u odnosu na razvoj proizvodnih snaga društva. Ali, zakoni robne privrede u svom djelo-

vanju ne vode automatski izgradnji ekonomske osnove socijalizma. Naprotiv, stihijno njihovo djelovanje onemogućava izgradnju ekonomske osnove socijalizma. Zato svjesna akcija subjektivnog faktora, a njen izraz su idejna opredjeljenja, zatim politika koja poduzima određene mjere da bi se djelovanje zakona robne privrede „prelamalo“ u korist izgradnje ekonomske osnove socijalizma. Ipak, djelovanje subjektivnog faktora je, u osnovi, volonterističko. Odluke subjektivnog faktora mogu se poklapati s pravcem djelovanja objektivnih ekonomskih zakona, ali i ne moraju, a vrlo često i ne mogu ako se želi postići cilj — izgradnja ekonomske osnove socijalizma. Ali, i kad se odluke subjektivnog faktora i ne poklapaju s dejstvom objektivnih ekonomskih zakona, ti zakoni moraju biti tako „prelomljeni“ da čine logičan sistem uzročno-posljedične povezanosti u sistemu ekonomskih zakonitosti.

Djelovanje subjektivnog faktora, kao izraz idejnog opredjeljenja koje, opet, mora biti fundirano na spoznaji djelovanja zakona razvoja društva, koncentrisano se izražava kao politika. U tom smislu je i V. I. Lenjin postavljao problem odnosa ekonomike i politike. Za našu temu taj se problem svodi na dužnost politike da se angažuje u izgradnji socijalističkog društva kao krajnjeg cilja. Paralelno s korišćenjem zakona robne privrede, politika mora pomagati stvaranje uslova formiranja novih ekonomskih zakona immanentnih samoj ekonomici socijalističkog društva. Ti zakoni svojom logikom moraju automatski razvijati socijalističko društvo. Što su takvi zakoni efikasniji, tim je manje potrebna direktna angažiranost politike u funkcionisanju ekonomike društva.

Kakav je danas odnos politike i ekonomike u izgradnji samoupravnog društva u SFRJ?

Političke odluke u sferi ekonomike se provode, u osnovnom, preko države, odnosno odlukama državnih organa, ali i odlukama društveno-političkih tijela. Razni su oblici kroz koje se provode idejni, odnosno politički stavovi državnih organa u oblasti izgradnje ekonomske osnove socijalističkog društva. Svakako najznačajnija forma su zakoni. Tako, u nas, Zakon o udruženom radu u tom smislu ima prvostepeni značaj. Praksa je vrhovni sudija valjanosti svih opredjeljenja, odluka, i aktiviteta ljudi. U SFRJ, mi se nalazimo u periodu razvoja kada je politika vrlo aktivna u izgradnji ekonomske osnove samoupravnog socijalističkog društva. Opšte idejno, a, prema tome, i političko opredjeljenje u smislu izgradnje ekonomike u nas je postavljanje osnovne organizacije udruženog rada kao osnovne ćelije ekonomike društva.

„... Osnovica svih oblika udruživanja rada i sredstava društvene reprodukcije i samoupravne integracije udruženog rada jest osnovna organizacija udruženog rada, kao osnovni oblik udruženog rada u kojem radnici ostvaruju neotuđivo pravo da, radeći društvenim sredstvima, upravljaju svojim radom i uvjetima rada te odlučuju o rezultatima svoga rada.

Ostvarujući rezultate zajedničkog rada kao vrijednost na tržištu u uvjetima socijalističke robne proizvodnje, radnici neposrednim povezivanjem, samoupravnim sporazumijevanjem i društvenim dogovaranjem svojih organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica te planiranjem rada i razvoja integriraju društveni rad, unapređujući cjelokupni sistem socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa i savladavaju stihijsko djelovanje tržišta...¹

V. I. Lenjin je na slijedeći način definirao društvenu bit samog rada. „Određenoj političko-ekonomskoj kategoriji se ne javlja rad, već društvena forma rada, društveno ustrojstvo rada ili drukčije govoreno: odnos između ljudi u njihovom učestvovanju u društvenom radu“.²

Osnovna organizacija udruženog rada, dakle, treba da bude takvo društveno ustrojstvo rada i takav odnos između ljudi u njihovom učestvovanju u društvenom radu, koja će logikom svoje suštine davati impulse razvoju ekonomske osnove samoupravnog socijalističkog društva.

Da bi ispunjavala svoju ulogu u tom smislu, OOUR mora u prvom redu:

— da bude ishodište privrednog razvoja, razvijajući planiranje kao novu usmjeravajuću zakonitost socijalističke ekonomije;

— da promiče integracione procese društvenog rada, između ostalog, procese specijalizacije, kooperacije, udruživanja;

— kao osnovni metod realizacije (tih i drugih) zadataka razvoja socijalističke ekonomije treba da bude samoupravno sporazumijevanje i društveno dogovaranje; znači, da uvede i razvije nove oblike djelovanja u ekonomskom razvoju;

— u svemu tome mora da koristi osnovne zakone robne privrede i zakona vrijednosti, ali tako da ukupnim svojim djelovanjem savlađuje stihijsko djelovanje tržišta;

— i da u totalitetu svoje aktivnosti unapređuje cjelokupni sistem socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa, što znači da bude motor izgradnje socijalističkog društva.

Kao što vidimo, ćeliji ekonomske osnove samoupravnog socijalističkog društva su namijenjeni zadaci, koji eklatantno pokazuju da se radi o procesu razvoja, koji predstavlja prevazilaženje dijalektičkih suprotnosti: prelazom iz starog u novo, to jest „osvajanjem kapitalističke robne proizvodnje“, izgradnja nove socijalističke ekonomske baze. Cilj treba postići razvojem proizvodnih snaga, odnosno kroz promicanje privrednog rasta SFRJ.

Kao što rekosmo, radnička klasa, u savezništvu s ostalim slojevima radnog naroda, kada osvoji vlast i opredijeli se za izgradnju

¹ USTAV — Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, i USTAV — Socijalističke Republike Hrvatske, „Narodne Novine“, 1975. godine, str. 8.

² V. I. Lenjin: Tom VII, strana 45, peto izdanje, ruski.

socijalističkog društva, koristi svoju vlast za postizanje tog cilja. Izgradnja novog društvenog sistema je zavisna od svih potencijala naroda: idejnog opredjeljenja; političkih stavova; kvalitete postojećih pravnih zakona, vrste organizacije društva; političkog sistema, ekonomskog potencijala i angažmana naroda u realizaciji postavljenih ciljeva. Ipak, kao što znamo, snaga novog društvenog sistema je rezultanta razvijenosti ekonomske osnove i njoj odgovarajućih društvenih odnosa. Pošto je ekonomska osnova u konačnoj liniji opredjeljujući faktor razvoja društva, to je logički da se svi naprijed navedeni faktori koriste za izgradnju ekonomske osnove. Kako će se u tom uspjevati, zavisi od sposobnosti i angažovanosti društvenih individua, jer su one realizator svakog društvenog kretanja. Ljudsko društvo se razvija po određenim objektivnim zakonima, po određenom sistemu veza tih zakona, koji se u svom djelovanju različito „prelamaju“ u datim uslovima u kojima se razvija data društvena zajednica.

Kako će društvene individue svojim djelovanjem stvarati uslove „prelamanja“ djelovanja svih zakonitosti razvoja društva, u konačnoj liniji, zavisi od sposobnosti i angažmana samih društvenih individua. Prema tome, promicati društveni razvoj je ujedno i nauka, ali i umjetnost. Nauka je u tome što akcija društvenih individua treba da bude u saglasnosti sa djelovanjem objektivnih zakona razvoja društva, a umjetnost se očituje u sposobnosti društvenih individua da koriste specijalne uslove u kojim se razvija dato društvo da bi se ostvarivali optimalni rezultati izgradnje novog društva. Sâm razvoj društva je proces prevazilaženja suprotnosti, što traži od društvene individue velike sposobnosti da uoči kad je nastalo novo stanje i da promijeni način svog djelovanja u promicanju procesa razvoja društva saglasno novonastalim okolnostima.

Sposobnost i umješnost u izgradnji društva se traži od društvenih individua i zato što njihove odluke i akcije u sadašnjosti u određenoj mjeri opredjeljuju samu budućnost. Mora se voditi računa o sveukupnosti zakona razvoja društva i nastojati predvidjeti posljedice odluka i akcija za buduće vrijeme. Mi u SFRJ smo stalno podvlačili našu ubjeđenost da u naše doba nauka postaje osnovna proizvodna snaga i da zato treba maksimalno poticati njen razvoj. Na žalost, nismo postupili u dovoljnoj mjeri saglasno s tim našim stavovima. Zbog potreba razvoja, kroz ubrzanu industrijalizaciju, mi smo težište stavili na izgradnju novih industrijskih objekata, a da bi oni što prije ušli u proizvodnju, uglavnom smo se orijentirali na uvoz opreme i tehnologije iz inostranstva, i time potisli razvoj vlastite sposobnosti promicanja tehničkog progressa. Zaostajali smo u razvoju kapaciteta, u što uključujem i sposobnost osvajanja proizvodnje savremene opreme. Postepeno smo postajali sve više zavisni o stranoj tehnici i tehnologiji i njenom kupnjom u ogromnom procentu povećavali platni deficit, dok nismo došli do granice kada tako više ne možemo postupati. Na ovom primjeru sam želio ilu-

strirati kako sadašnjost opredjeljuje budućnost. O tome koliko smo umijeća pokazali u sinhronizaciji svih faktora razvoja društva da bismo postigli maksimum u realizaciji postavljenog cilja još ćemo kasnije govoriti.

Svakako, suštinsko pitanje u tom sklopu je sposobnost društvene individue da najcjelishodnije koristi politiku u izgradnji ekonomske osnove socijalističkog društva. Zadatak je vrlo komplikovan. Nužno je koristiti ideološka opredjeljenja, državu, politički sistem, ekonomske zakonitosti, motivisanost subjektivnog faktora za izgradnju nove ekonomike. Jednom riječju, radi se o korišćenju politike na ekonomske procese i osposobljavanje same ekonomike da razvijajući se na bazi djelovanja objektivnih ekonomskih zakona bude osnovni nosilac razvoja cjelokupnog sistema socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa. Kako je politika djelovala do danas u promicanju ekonomske osnove socijalizma i što smo postigli u ostvarenju tog cilja analizirat ćemo u najosnovnijim crtama.

Osnovna komponenta razvoja svakog društva je razvoj proizvodnih snaga. Razvoj proizvodnih snaga je uvijek konkretan u datom historijskom momentu. U našoj zemlji, od samog početka njenog socijalističkog razvitka, razvoj proizvodnih snaga je morao ići kroz ubrzanu industrijalizaciju. To je ona osnovna karika za koju se hvala društveni pojedinac da bi optimalno promicao sam razvoj. Industrijalizacija je, u osnovnom, tekla izgradnjom novih industrijskih objekata. Što će se graditi, koliko, gdje uzeti akumulaciju za te potrebe i tako dalje mora netko u ime društva da odluči. Pošto je neizgrađena ekonomska osnova društva da promiče ubrzanu industrijalizaciju logikom sudjelovanja svojih zakona, glavni faktor razvoja postaje politika, odnosno njen osnovni instrument država. Najočitiije to dolazi do izražaja u periodu administrativno-centralističkog rukovođenja privredom, kroz centralističko planiranje. Reprodukcijski razvoj društva na toj osnovi ne vodi izgradnji društva kao asocijaciji slobodnih neposrednih proizvođača i suprotno je s našim idejnim opredjeljenjem izgradnje socijalizma. Reprodukcijski razvoj razvoja reproducira etatizam svuda pa i u ekonomici. Naše opredjeljenje je samoupravno i socijalističko društvo, što je negacija etatizma.

Da bi se jačala snaga samoupravljanja i politika se na tome angažuje, koristeći i samu državu. Donosi se niz zakona, koji predstavljaju obavezu, formu prinude, koji treba da pomažu razvoj samoupravljanja. Kao najvažniji u tom smislu su: Ustav SFRJ, Zakon o udruženom radu i takozvani sistemski zakoni (zakon o planiranju, zakon o cijenama, o bankama itd.). Na bazi tih zakona, donosi se čitav niz uredbi, odluka, što sve skupa predstavlja osnovu za izgradnju ekonomske politike i njenih instrumenata. Sve to treba da maksimalno potakne razvoj samoupravljanja. Realizator razvoja, kao što rekosmo, na ovoj osnovi je, razumije se, društvena individua.

Da bi djelovala u tom pravcu, ona za to mora biti motivirana. Tako dolazimo do drugog skupa problema: suštine motivacije društvene individue. Da bi društvena individua djelovala, može se postići prisilom ili motivacijom. Prisila je svojstvena etatizmu, a samoupravljanju slobodna volja ličnosti kako da postupi između nekoliko mogućnosti na bazi vlastite motiviranosti. Istina, uvijek su prisutni i jedni i drugi metodi, ali se radi o tome koji dominira. Motiviranost društvene individue najvećim dijelom dolazi na bazi njenih interesa. U konačnoj liniji, da bi društvena individua bila realizator sistemskih zakona, čija realizacija znači izgradnju socijalističke ekonomije i samog samoupravljanja, mora za to biti motiviran. A ljudska individua u prvom redu polazi u akciju saglasno svojim neposrednim interesima. Dominirajući faktor motivacije društvene individue u ekonomici je sticanje i raspodjela dohotka. Dohodak se stiče, u osnovnom, na zakonima robne privrede. Kao što vidimo, razvoj društva u pravcu izgradnje samoupravnog socijalizma je rezultanta mnogih faktora i tendenca koje treba dovoditi u uzročno-posljedičnu povezanost čije bi kretanje ostvarivalo izgradnju samoupravnog socijalističkog društva. To je, kako rekosmo, razvojni proces prevazilaženja dijalektičkih suprotnosti. Kako je taj proces u nas do danas tekao i kakav je stepen razvoja društva postignut.

Razvoj samoupravnog socijalizma u SFRJ je i nastavak socijalističke revolucije, otpočete narodnooslobodilačkom borbom. To znači da je izgradnja novog društva ujedno i socijalna, ekonomska i politička transformacija društva. Socijalne promjene su značile u prvom redu poboljšanja uslova života naroda. To je konkretno značilo: bolju ishranu, bolji stambeni uslovi građana, mogućnost obrazovanja i stjecanje kvalifikacija, bolju zdravstvenu zaštitu, viši životni standard u svakom pogledu. To su tražili svi građani i to, uglavnom, odmah. Kao nosilac revolucionarnih promjena, svaki građanin ima pravo na bolje uslove života, konkretizirane na gornji način. Kao društvo sa relativno slabo razvijenim snagama, nismo mogli realizacije njihovih aspiracija odmah svima osigurati i ono što je bilo nužno da se osigura sa stanovišta svake individue, bilo je presudno, barem, stvarati jednake mogućnosti osposobljavanja pojedinaca da steknu svojim radom što veći dohodak. Politika je vodila brigu da se osiguraju približno jednaki uslovi za svaku ličnost u gore navedenom smislu. Ostvarenje gornjih potreba individue u robnoj privredi, najracionalnije je vezati i za doprinos ličnosti razvoju društva kao angažman u društvenom procesu rada. U tom smislu, društveni i lični interes su se poklopili u potrebi provođenja ubrzane industrijalizacije. Čitav sistem privrednih mjera je formiran tako da u datim uslovima potiče što brže odvijanje industrijalizacije. U prvom redu, zbog više produktivnosti u industriji u odnosu na druge privredne oblasti, bio je i veći dohodak pojedinca ako je radio u industriji. Teritorijalno političke zajednice, opštine i re-

publike, dobijale su veće budžetske i druge prihode ako su na svom teritoriju imale razvijenu industriju. Tako razvoj industrije postaje prvostepeni interes i sa stanovišta pojedinca, koji traži u njoj zapošljenje kao i teritorijalnih zajednica. Ali kako provoditi industrijalizaciju, po obimu, strukturi, tempu i tako dalje stalno se postavljalo kao suštinsko pitanje.

Zbog nerazvijene ekonomske osnove u početku razvoja socijalističke Jugoslavije, država je odlučila o svim elementima provođenja industrijalizacije. Samim tim je zapostavljeno djelovanje objektivnih ekonomskih zakona kao regulatora razvoja, a propisi i odluke države zauzimaju dominirajuću ulogu u aktivizaciji društvenih individua u promicanju privrednog rasta. Time, opet, se zapostavlja motivacija ličnosti, ekonomskim stimulansima. Budući da se industrijalizacija odvija, u osnovnom, kroz investicije, to je država raznim metodama uzimala akumulaciju i usmjeravala je u investicije. Da bi se promicao privredni rast i razvoj proizvodnih snaga, ali i razvoj samoupravljanja, kao presudno se postavila nužnost da udruženi rad preuzme brigu o proširenoj reprodukciji. To postaje i do danas ostaje centralno pitanje daljnjeg razvoja ekonomske osnove društva, razvoja samoupravnih društvenih odnosa. Na tome inzistira i idejno opredjeljenje i politika. A to je, zaista, centralno pitanje razvoja.

Neophodnost da udruženi rad preuzme osnovnu brigu o raširenoj reprodukciji već je poodavno proklamirani cilj. Kako se on ostvaruje? Na žalost, slabo. Nitko u SFRJ nije zadovoljan postignutim, prenašanjem osnovne brige o raširenoj reprodukciji na udruženi rad. Svakako, najvažniji elemenat jačanja uloge udruženog rada u proširenoj reprodukciji je jačanje autofinansiranja OOUR-a. Na žalost, moramo konstatirati da opada akumulativnost OOUR-a. Oko 30% OOUR-a gotovo da nema akumulaciju ili se ona kreće do 2%. Zato u proširenoj reprodukciji OOUR-i, sudjeluju sa svojom akumulacijom marginalno, a kredit je osnovni oblik promicanja proširene reprodukcije sa strane OOUR-a. Sve veća je zaduženost OOUR-a. Ako tome dodamo broj OOUR-a koji posluju s gubitcima, vidimo da se do sada ne ostvaruje proklamacija da udruženi rad preuzme osnovnu brigu oko proširene reprodukcije. Odlučujuću ulogu imaju banke, koje su pod snažnim utjecajem foruma političko-teritorijalnih zajednica, općina i republika. To, opet, znači da odlučujuću ulogu u investicionoj politici ima politika.

Da bi se dao veći značaj inicijativi u promicanju privrednog razvoja što većem broju subjekata, odlučivanje naročito o investicijama je decentralizirano. Svakako je to bolje nego metod administrativno-centralističkog odlučivanja. Ali, decentralizacija odmah postavlja i pitanje racionalnosti, promatrano s aspekta interesa SFRJ kao cjeline. Pošto su svi subjekti koji donose odluke o novim investicijama zainteresovani prvenstveno za izgradnju industrijskih objekata, to su, recimo, općine i republika donosile odluke o izgradnji

takvih objekata, uzimajući u obzir svoje mogućnosti, a te mogućnosti su, u prvom redu, date kvalifikacionom strukturom radne snage i izvorima sirovina, financijskim sredstvima kojim raspolažu. Na tim uslovima razvoja su nicalle takozvane političke fabrike, odnosno takozvani nepotrebni dupli kapaciteti. O tome smo podrobno već raspravljali. Šta više, republike grade „svoje“ željezare, rafinerije i tome slično, čiji su kapaciteti usitnjeni i ispod tehničkog optimuma. Rezultat svega toga je znatan stepen neracionalnosti u izgradnji industrije. Osnovni razlog je u tome što nisu ekonomske zakonitosti formirane na bazi djelovanja objektivnih ekonomskih zakona, osnovni kriterij u odlučivanju o investicijama, već dominirajući utjecaj imaju politička tijela, u čemu je dosta volonterizma i neracionalnosti sa stanovišta interesa cjeline SFRJ. Da bi se ti negativni trendovi eliminirali, nužno je investicionu izgradnju dovesti u zavisnost ostvarenja interesa ukupnog udruženog rada. To bi trebalo da osiguraju slijedeći faktori: dohodovno povezivanje OOUR-a i na toj osnovi odlučivati o novim investicijama, a to povezivanje treba provesti kroz samoupravno dogovaranje i sporazumijevanje. Okvir tih angažmana OOUR-a treba da bude samoupravno društveno planiranje. Donesen je i Zakon o planiranju da bi takovi tokovi dobili snagu pravne obaveznosti.

Ovdje već govorimo o novim kategorijama, imanentnim samoupravnoj socijalističkoj ekonomiji. Vidjeli smo da su te kategorije utkane u pojam osnovne organizacije udruženog rada, kao osnovne ćelije ekonomije SFRJ. Ostvarenje tih principa značilo bi i izgradnju ekonomske osnove samoupravnog socijalizma koja bi logikom svoje društvene suštine preuzimala brigu oko daljnjeg odvijanja proširene reprodukcije. Tako bi privredni razvoj preuzimao sve više udruženi rad. Što smo do danas od toga realizovali. Na žalost, princip samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja u praksi ne daje očekivane rezultate. Potpisnici ih krše i nema sistema „povratne sprege“ da se to spriječi. Uglavnom se za sada kršenje tih dogovora spriječava političkim intervencijama. Isto tako, princip udruživanja rada i sredstava vrlo slabo napreduje. Savezni zavod za statistiku sprovodi svake četvrte godine anketu o proizvodnoj kooperaciji. Prema toj anketi, u našoj zemlji je bilo 1975. godine 6.500 radnih organizacija u industriji. Samo svaka deseta organizacija je zaključila neki ugovor o poslovnoj saradnji s drugom radnom organizacijom u industriji, a svaka petnaesta s nekom organizacijom van industrije. Najveći broj tih ugovora su komercijalnog, odnosno kupoprodajnog sadržaja, a od oko ukupno 2.100 ugovora, samo njih 330 imaju za sadržaj proizvodnu saradnju, podjelu rada, specijalizaciju, kooperaciju i tome slično. Da smo još na početku udruživanja rada i sredstava, vidi se i po tome da oko 70% ugovora su potpisani na jednu godinu, 30% na trajanje od 2 do 5 godina, iako se smatra da prava proizvodna saradnja može se organizirati ako su ugovori predviđeni na vrijeme preko pet godina. Naročito malo ima

ugovora između radnih organizacija industrije i radnih organizacija prometa.

Kao što je poznato, zbog dominacije politike nad ekonomijom, partneri u poslovno-tehničkoj saradnji u oblasti industrije su, uglavnom, s teritorija iste republike. S teritorije SR Srbije, van pokrajina, oba partnera u poslovno-tehničkoj saradnji su u 60% slučajeva, u Sloveniji 77%, Vojvodini 61%, Hrvatskoj 73%, Crnoj Gori 31%, Kosovu 34%. Što je još slabije, to je porast u relativnom i apsolutnom smislu broja isporuka za partnera u okviru iste republike. Taj porast u periodu 1970—1976. jeste u SR Srbiji, van pokrajina od 60 na 65, na Kosovu od 58 na 65, a u Bosni i Hercegovini od 63 na 67. Isto stanje je konstatirano i kad se analiziraju industrijski kompleksi. Metalni kompleks s teritorije SR Srbije van pokrajina isporučuje svoje poluproizvode i proizvode partnerima s istog područja u 70% slučajeva, u 1976. godini, a u crnoj i obojenoj metalurgiji čak sa 97%. Slično stanje je i u drugim regijama i republikama. I ovo pokazuje da se naša industrija nalazi u početnoj fazi svoga organizovanja i povezivanja, da se u njoj još nije razvila masovna i standardizirana proizvodnja koja pretpostavlja razvijenu specijalizaciju, podjelu rada, kombinaciju i izgradnju velikih industrijskih sistema. Jasno je da takva industrija, a industrija je naša vodeća privredna oblast, nije dovoljno snažna da kao udruženi rad preuzme osnovnu brigu oko odvijanja proširene reprodukcije, čak i kad bi ostali uslovi bili za to povoljniji. Prema tome, bitna pretpostavka jačanja uloge udruženog rada u odvijanju proširene reprodukcije je široko udruživanje rada i sredstava, što smo usvojili kao opredjeljenje, i kao bitnu kategoriju samoupravne socijalističke ekonomije. No, nije dosta da društvo proklamira određeni princip izgradnje ekonomske osnove, već je nužno i da udruženi proizvođač nalazi svoj interes u ostvarenju tog principa.

Udruživanje rada i sredstava sa stanovišta interesa OOUR-a, mora proizlaziti iz mogućnosti povećanog dohotka udruženih partnera. Prema tome, dohodak mora biti osnovni motivacioni faktor i sticanje dohotka treba da bude sa stanovišta OOUR-a najpraktičnije kroz udruživanje rada i sredstava. A da li su uslovi za takvu motivaciju OOUR-a prisutni, nedovoljno smo analizirali i utvrdili. OOUR može da poveća svoj dohodak i putem povećanja cijena, a uslovi su takvi da i povećane cijene robe, uglavnom, nađu kupca na domaćem tržištu. Zašto je to tako posebno je krupno pitanje. Po našem mišljenju, tome su slijedeći osnovni razlozi. Prvo, u našoj ekonomici nedostaje konzistentnost u nekim ključnim fazama odvijanja društvenog procesa rada. Samoupravni organi meritorno određuju o visini isplate osobnih dohodaka, ako organizacija pozitivno posluje, ali nije odgovorna, osim deklarativno, za proširenu reprodukciju. Tako nastaje problem odnosa „v“ i „m“ u raspodjeli. Za udruživanje rada i sredstava je osnovna pretpostavka jačanje „m“ odnosno autofinansiranje. Iz ukupnog dohotka, uglavnom, se

svi participanti prvi podmire, a ostatak predstavlja „m“, odnosno veličinu autofinansiranja. Takvi uslovi potiču OOUR da povećanje dohodka traži i kroz povećanje cijena, a zapostavlja mogućnost povećanja dohodka putem udruživanja rada i sredstava, putem optimalnog povećanja produktivnosti, rentabilnosti i efikasnosti. Dalje, bitan problem u sklopu ovih pitanja je pokrivanje gubitaka OOUR-a od strane društva. Nema ugrađen princip „povratne sprege“ u samoj ekonomiji. Čak i kad je evidentna krivica OOUR-a za nastanak gubitka, društvo se iz političkih i socijalnih razloga usteže od sankcija, već ih na koncu pokrije. U takvim uslovima nedostaju nužni faktori motivacije da bi OOUR-i tražili poboljšanje svog poslovanja i položaja kroz povećanje produktivnosti, rentabilnosti i efikasnosti poslovanja.

Kao što znamo, godinama smo nezadovoljni kretanjem produktivnosti rada u privredi. Šta takva kretanja znače sa stanovišta političke ekonomije? Ona pokazuju da smo se mi opredjelili za određene principe koji treba da budu temelj izgradnje nove ekonomske osnove samoupravnog socijalističkog društva kao: samoupravno sporazumijevanje i društveno dogovaranje, udruživanje rada i sredstava, razmjena rada, samoupravno planiranje, dohodovno povezivanje i neke druge principe, no pošto njih treba odstraniti u sistemu robne privrede i uz djelovanje njenih zakona, nismo uspjeli dovesti te dvije vrste ekonomskih kategorija u poželjnu interakciju. Pred nama se nalaze brojna otvorena pitanja praktične i teoretske naravi. U robnoj privredi, pa danas i u nas, osnovni mjeritelj korisnosti društvenog procesa rada je zakon vrijednosti, odnosno ta se korisnost valorizira na tržištu putem cijena. Sâm sistem cijena u našoj privredi nismo ni teoretski osvijetlili, a ni same cijene koje koristimo u praksi, u nedopustivom su procentu administrativno određene. Na teoretskom planu se pokušalo objasniti novu suštinu formiranja cijena, adekvatno suštini samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa, kroz dohodovne cijene. U praksi, do danas, dohodovne cijene nisu se potvrdile. Zbog opštih uslova funkcionisanja robne privrede i tržišta u nas, u praksi ne malu primjenu ima takozvani sistem zidanja cijena, čime se razara svaki napor za udruživanje rada i sredstava, za razvoj kooperacije za dohodovno povezivanje.

Decentralizacija odlučivanja je preduslov razvoja samoupravljanja, ali ona ne smije voditi u anarhiju. To važi i za odobravanje cijena. Početkom ove godine ne zna se tko je više doprinio administrativnom povećanju cijena: da li organi Federacije ili organi republika i općina. Osnovna tendenca takvog povećanja cijena potiče nastojanje privrede da sve terete koji se na nju navaljuju preko poreza, doprinosa, prenese na troškove proizvodnje što treba da legalizuje odobreno povećanje cijena. Jasno, takvo kretanje cijena nije podvrgnuto objektivnim ekonomskim kriterijima. Stavljena u takav položaj, privreda, odnosno udruženi rad, „pogađa“ se s druš-

tvom koje praktički predstavlja država. Pošto postoje mnogi putevi da se kupovna moć povećava nezavisno od rezultata rada i takve robe nađu svog kupca. Prema tome, pitanje cijena, bez obzira na Zakon o cijenama, ostaje jedno od teoretskih a i praktičkih neriješenih pitanja, počevši od načina formiranja cijena unutar SOUR-a, do formiranja cijena na nivou nacionalne ekonomije. Tako danas, uza sva naša opredjeljenja za samoupravljanje, osnovna proturiječnost društvenog razvoja SFRJ je suprotnost između etatizma i samoupravljanja. Politika i dalje dominira ekonomikom.

Politika je šira od ekonomike, ali je ekonomika temelj, osnov politici. Politika, kako rekosmo, ima zadatak da osigurava i pomaže izgradnju ekonomske baze samoupravnog socijalističkog društva. Ona to i čini. Drugo je pitanje koliko uspješno. Ideologija je formulisala principe društvenog razvoja, a kao pravac razvoja je izgradnja samoupravnog socijalističkog društva, kao procesa izgradnje društva kao asocijacije slobodnih neposrednih proizvođača. Udruženi rad će biti optimalno angažovan u izgradnji ekonomike samoupravnog društva, ukoliko ima veću ingerenciju nad upotrebom novostvorene vrijednosti i ukoliko idejna opredjeljenja, političke odluke, zakoni, ekonomska politika i njeni instrumenti sinhronizovano djeluju kao motivacioni faktori na organizacije udruženog rada da se angažuju na poželjan način. Najefikasniji sistem motivacije je ekonomska motiviranost, a ona još danas dolazi, u osnovnom, kroz djelovanje ekonomskih zakonitosti tržišta. To znači da opredjeljenja data u sistemskim zakonima, ekonomskoj politici i njenim instrumentima moraju biti usaglašeni s djelovanjem objektivnih ekonomskih zakona. Nama se čini da nema dovoljno takve povezanosti i zato nam se u mnogo čemu ne poklapaju riječi i djela, odnosno opredjeljenja i praksa. Da se ta velika slabost našeg društvenog razvoja otkloni, nužno je riješiti još mnoga pitanja kako ekonomskog tako i društvenog razvoja. To pretpostavlja i diskusiju o problemima čak i o onim koji u neku ruku predstavljaju tabu temu, kao, na primjer, koliki je domet OOUR-a, kao nosioca integracionih procesa, nosioca veće rentabilnosti i efikasnosti poslovanja. Ili, koliko u sebi sadrži dobrog ili lošeg forsiranje izvoza kroz platne bilanse republika i autonomnih pokrajina itd. Treba do konca konkretizirati i pojam „programirane akumulacije“. Sve su to problemi izgradnje novog društva, u čijem rješavanju će biti stalno prisutan odnos politike i ekonomike.

U sadašnjem momentu našeg razvoja, u koncipiranju ekonomskog i društvenog razvoja smatramo da bi više trebalo uvažavati takozvane opće zakone razvoja, koji su formulirani u Marksovoj misli da su razvijene zemlje određena slika budućnosti manje razvijenih. „Čak i kad neko društvo uspije promaći stazu prirodnih zakona svoga kretanja... ne može ono niti preskočiti, niti naredbama izostaviti faze prirodnog razvitka. Ali porođajne bolove može

i skratiti i ublažiti“.³ Smatramo da smo mi donekle poštovali ovo saznanje, ali samo donekle i — nedovoljno.

Uzevši kurs ubrzane industrijalizacije, što je potpuno pravilna orijentacija, metodi kojima smo se služili nisu dovoljno participirali budućnost i tako greške sada treba da plaćamo. Zapostavili smo sve nužne mjere potrebnog i mogućeg povećanja proizvodnje domaćih sirovina. Zapostavili smo razvoj vlastitog naučno-istraživačkog rada, a time smo se osiromašili u promicanju tehničkog progressa, što ima za posljedicu nedovoljan razvoj kapaciteta proizvodnje opreme, koju smo kupovali u inostranstvu i tako previše postali zavisni od njena.

Animator brzog privrednog razvoja je većim djelom bila unutarnja potrošnja, što nas je navelo da previše zaštitimo domaću proizvodnju koja, izbjegavajući oštriju konkurenciju drugih, zapostavlja kvalitet, rentabilnost i produktivnost kao faktore intenzivnog razvoja. Sve to utječe na opadanje stope izvoza. Kao što znamo, sve skupa nas je to dovelo do ogromnog platnog deficita, u kome su se koncentrisale sve osnovne slabosti korišćenih dosadašnjih metoda razvoja. Sve ovo spomenuto, kao i mnogo toga nespomenutog, mogli smo izbjeći ili proći s manje trauma da smo koristili iskustva razvijenijih, jer su ona rezultat istih zakonitosti razvoja kojima podliježe i naš razvoj. Duga bi bila lista, kada bi nabrajao slične propuste. Dodajmo samo pitanje razvoja poljoprivrede, izgradnje velikih tehničkih sistema, nužnosti masovne serijske proizvodnje, izgradnju minimuma tehničkih kapaciteta u pojedinim proizvodnjama itd. Smatram da politika mora osigurati uvažavanje ovih zakonitosti razvoja, a mudrost je uvažavanje ovih općih zakona razvoja, izgrađivati na novim principima ekonomiku samoupravnog socijalističkog društva, pri čemu se mora uzimati u obzir i dejstvo zakona robne privrede da bi s opredjeljenjima izgradnje samoupravljanja djelovao u istom pravcu razvoja. To je moguće ostvariti ako u privrednom razvoju jača uloga objektivnih ekonomskih zakona, a politika treba da osigura njihovo prelamanje u društvenom organizmu tako da oni promiču izgradnju ekonomske osnove samoupravnog socijalističkog društva, a time će se razvijati i samoupravni društveni odnosi. U svemu tome se mora uvažavati interes neposrednog proizvođača i njegove osnove asocijacije OOUR-a, jer su oni realizatori razvoja, oni djeluju saglasno svojim interesima. Jedna od značajnijih slabosti dosadašnjeg razvoja je baš u tome da načelna opredjeljenja društvenog razvoja nisu bila fundirana na realizaciji općeg društvenog i posebnog interesa društvene individue i OOUR-a. Ta se slabost mora prevazići inače opšta opredjeljenja ostaju samo opredjeljenja. Kao što smo naprijed rekli, zadaci su tako krupni da za svoja rješenja traže pun angažman i nauke i politike i ekonomske politike, te konačno potvrdu svoje valjanosti u praksi.

³ K. Marks: Kapital I, str. LIII, Kultura 1947. lat.

Academician prof. dr. DUŠAN ČALIĆ

ECONOMIC GROWTH AND THE DEVELOPMENT OF
SELF-MANAGEMENT

Summary

When Socialism, as a social system, begins to develop it meets with only some of presumptions for its own development. The working class in the alliance with the working people taking power uses it to develop an economic basis for a new society. The conscious forces of proletariat, being acquainted with basic laws of human society development, formulate their ideological orientations which then are, by political means and using authority, implemented through constitutions, laws, statutes and other rules and regulations. Through these acts of authority new economic policy is introduced as well as necessary instruments to fulfil such policy. All these measures, in our case, make together a program of action with the ultimate goal to pave the way for economic foundation of socialist self-management society.

But, the only possible performer of any action in a social development can be „a social individual“ who acts if and how he is motivated, choosing the way of his activity for the best of his common and personal interests. Therefore, ideological orientations, political decisions, laws, economic have to be maximally coordinated with common and personal interests of the social individual.

At this stage of development of production forces in SFRY all these things are taking place in a system of commodity production, that means under an influence of its laws and rules, and that of „law of value“ in the first place. Socialism has, with gradual development of social planning, overcome spontaneous affects of consumers production and by developing new regularity of socialist economy manages economic development of the society in a new way.

That is a dialectic process to overcome social contradictions. Therefore, a development of a new society's economy is, at the same time, science and art. The science is for subjective factors of society to bear in mind and respect existence and influence of objective economic laws. The art is for subjective factors of society to adjust their activity according to these laws so to find the best way to realize their goal: building of the economic basis of the socialist self-management society.

A complexity of the new society's economics can be analysed on the example of development of SFRY. We know that so many problems are still wide open and that they are fettering optimal development of the socialist self-management society economics. As for example, ideological orientations, such as: exchange of labour, association of labour and resources and some other are not followed by adequate measures within economic policy and its instruments. The basic method for realisation of accepted goals are: social compacts and self-management agreements. Unfortunately, the method is not

compulsory and so many of accepted and signed compacts and agreements are very often violated.

To conclude, for a development of basis of a new society it is necessary to have full cooperation of science, ideology, politics, economics and all of them to be synchronized with a motivation system of a social individual as the only performer of society's development.

Академик проф. д-р ДУШАН ЧАЛИЧ

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ РОСТ И РАЗВИТИЕ САМОУПРАВЛЕНИЯ

Резюме

Основная проблема которая встаёт перед нами в наведённой теме, заключается в следующем. Социализм, как общественная система, когда начинает строится, застаёт лишь определённые предпосылки для своего развития. Рабочий класс в союзе со всем трудящимся народом, захватив власть, использует эту власть для создания экономической основы нового общества. В этом смысле руководящие сознательные силы пролетариата, зная основные законы развития человеческого общества, формулируют идейные определения, которые политическими средствами, в основном с помощью государства, конкретизируются в законные постановления, установки и тому подобное, на основании которых формулируется экономическая политика и способы её проведения в жизнь, что в целом представляет программу действий в целях создания экономической основы самоуправляющегося социалистического общества.

Но реализатором всего является „общественный индивидуум“, который трудится, если каким-то образом мотивирован, выбирая тот путь деятельности, который самым лучшим образом удовлетворяет его общие и особые интересы. Согласно этому, проблема заключается в том, что должны быть максимально согласованы идейные определения, политические решения, законы, экономическая политика, способы её проведения в жизнь с интересами общественного индивидуума и то с его общими и особыми интересами.

При настоящей степени развития производительных сил в СФРЮ всё это происходит в системе товарной промышленности, т.е. под влиянием действия её законов, в первую очередь, под влиянием закона стоимости. Социализм должен постепенно, развивая общественное планирование, превзойти стихийность действия товарной промышленности и, создавая новые закономерности социалистической экономики, новым способом овладеть промышленным развитием общества. Как видим, это диалектический процесс борьбы противоречий. Поэтому экономика нового общества является одновременно и наукой и искусством. Наука потому, что субъективный фактор должен считаться с действием объективных

экономических законов, а искусство потому, что своей активностью создаёт условия, которые „преломляют“ действие этих законов таким образом, что самым лучшим образом осуществляют поставленную цель — создание экономической основы самоуправляющегося социалистического общества. Основная проблема заключается в том, как все эти факторы использовать, чтобы сам процесс создания экономической базы социализма был последовательной связью причинно-последственных отношений в самом общественном развитии. Сложность этих закономерностей создания экономики нового общества анализируем на пройденном пути развития СФРЮ. Мы констатировали, что существуют многие открытые проблемы и которые поэтому мешают оптимальному развитию экономики самоуправляющегося социалистического общества в СФРЮ. В первую очередь, идейным определениям не оказана достаточная помощь при их реализации соответствующими решениями экономической политики и способами её проведения в жизнь. Так, например, идейные определения такие как: обмен труда, объединение труда и средств, а также и некоторые другие не имеют соответствующих решений в экономической политике и способах её осуществления, чтобы и эффективно реализовались. Основной метод реализации принятых определений заключается в общественном согласовании и самоуправляющихся договорах. К сожалению, этот метод до настоящего времени не имеет силу обязательности, поэтому очень часто соглашения и договора не соблюдаются.

Но чтобы установилась система причинно-последственных связей в строительстве нового общества и на теоретическом плане должен быть решён ряд вопросов. Так например, стоит открытый вопрос о формировании цен, а это основной облик проявления закона стоимости как мерила пользы общественного труда. Были попытки с теорией доходной цены, но она на практике не подтвердилась. И другие вопросы остаются открытыми, такие как „программированные накопления“ и др. Одним словом, для построения основы нового общества должны параллельно сотрудничать: наука, идеология, политика, экономическая политика, а при этом необходимо, чтобы всё было синхронизировано с системой мотивировки индивидуума как реализатора развития общества.